

Εσχατολογία και λειτουργικές τέχνες (Κωνσταντίνος Κόττης, Θεολόγος)

/ [Πεμπτούσία](#)

Κατά τον άγιο Μάξιμο Ομολογητή (†662), το ιερό (το οποίο καλεί ιερατείο) του ναού, προσομοιάζει το ουράνιο θυσιαστήριο, ενώ ο σηκός (τον οποίο καλεί ναό), τον επίγειο κόσμο[1]. Στα χρόνια του, ακόμα, η πρώτη είσοδος δεν εκκινούσε από τα βόρεια του ιερού (όπως σήμερα), αλλά από το εξωτερικό αίθριο ως συγκέντρωση κλήρου και λαού και τελούνταν θριαμβευτικά. Η πατερική ερμηνευτική ταύτιση την είσοδο, κατά κανόνα, με την θεοφανή μαρτυρία στον Ιορδάνη[2], την ένσαρκη πρώτη παρουσία και τον φωτισμό -πίστη των κεκλημένων [3].

[eschatologia2](#)

Μεταμόρφωση του Σινά.

Δεν αποκλείεται η όλη πράξη να προέρχεται από μια ιδιότυπη εσχατολογία: αυτή της ρωμαϊκής αποθέωσης (consecratio). Πρώτος Ρωμαίος ο οποίος θεοποιήθηκε, υπήρξε ο Ιούλιος Καίσαρ. Το 42 π.Χ., δύο έτη μετά το θάνατό του, κατά την διεξαγωγή τιμητικών προς αυτόν αγώνων, εμφανίστηκε επί 7 ημέρες στους ρωμαϊκούς ουραμούς ένας φωτεινός κομήτης. Ερμηνεύθηκε, τότε, ως μια λουσομένη στο φως ανάληψη της ψυχής του αυτοκράτορα προς τους Ουραμούς[4]. Ενδεχομένως η consecratio η οποία τελούνταν στο Πάνθεο της Ρώμης, να επηρέασε την λειτουργική πρώτη είσοδο. Ο αυτοκράτωρ, ως «divi filius»(=υιός θεού) και «maximus pontificus»(=μέγας αρχιερέυς), εισέρχονταν κατά την 21^η Απριλίου, στα «Εγκαίνια» της Ρώμης, στις 12:00, όταν και η μοναδική οπή της οροφής έλουζε με φως την είσοδο[5].

[eschatologia4](#)

Αν ισχύει η παραπάνω υπόθεση, μάλλον, θα πρέπει να την προσμετρήσουμε σε πρωτοβουλία του Μεγάλου Κωνσταντίνου (†337), ο οποίος απαρνήθηκε την προσωπική αποθέωση, αποσύροντας τα αγάλματά του από τους ναούς[6]. Αντί του αυτοκράτορα, τονίστηκε ο Χριστός ως φως και μέγας αρχιερέυς και, μάλλον,

τμήματα της βασιλείου τάξης υιοθετήθηκαν στην Θεία Λειτουργία. Σε αυτήν, με την ανάγνωση του Ευαγγελίου, επέρχεται το τέλος της Ιστορίας[7]. Κήρυγμα δύναται να γίνει μόνο άμεσα και ως προέκταση της ευαγγελικής περικοπής. Ποτέ από το χερουβικό ύμνο και έπειτα, όπως στη θεολογική άγνοια της σημερινής πρακτικής. Το ιστορικό κήρυγμα δεν επέχει καμία θέση στα έσχατα. Η Λειτουργία χρήζει, πλέον, εσχατολογικής βίωσης, οι θύρες - αισθήσεις κλείνουν[8]. Ο επίσκοπος ως εικόνα του Χριστού, κατέρχεται του θρόνου και μπορεί να ανέλθει στο εσχατολογικό ιερό.

Αρχιτεκτονικά, ο ναός, ανατολικά και προς την ανωδομή, συμπίπτει όχι με τον ουρανό, έστω τον πλατωνικό (νοητό - μεταφυσικό κόσμο), αλλά με τα ουράνια έσχατα. Ως πρακτική διήγηση και η εικονογραφία μέσα στην Ευχαριστία, εικονίζει, επίσης, την έσχατη αλήθεια, φωτίζοντας την παλαιά σκιά των τελουμένων και των προφητειών της Παλαιάς Διαθήκης[9]. Το φως είναι πάντα κυρίαρχο στοιχείο, σχετιζόμενο με τον Χριστό[10]. Ορθή εικονογραφική αρχή είναι η παράσταση θεοφανείας στο πλέον προβεβλημένο σημείο: στον τρούλο στα τρουλαία κτίρια, στην θριαμβευτική ασίδα στις βασιλικές[11].

Image not found or type unknown

Σήμερα κυριαρχεί ο Χριστός Παντοκράτωρ, ο οποίος ανακαίνισε αρχαιοελληνικό πρότυπο του Διός Παντοκράτορος. Φέρει κλειστό το βιβλίο της ζωής, του οποίου τις σφραγίδες μόνο το εσφαγμένο Αρνίο αξιώθηκε ν' ανοίξει[12]. Μέχρι και τον 9^ο αιώνα παρατηρούνταν άλλοι εσχατολογικοί τύποι: η Ανάληψη[13], η Μεταμόρφωση της Ι. Μ. Σινά, όπου απουσιάζει το όρος Θαβώρ[14], το «Όραμα του Ιεζεκιήλ»[15], και φυσικά η «Ετοιμασία του Θρόνου»[16].

Η Θεοτόκος λούζεται στο χρυσό ως τεκούσα το Φως[17]. Συμβολίζει την ενσάρκωση και ανάσταση του Χριστού, ως φέρουσα το πανάγιο, ως χώρα του αχωρήτου[18]. Είτε εξιστορείται στον ένθρονο τύπο, είτε χωρίς θρόνο (Παναγία Αγγελόκτιστη Κύπρου, Αγία Σοφία Κιέβου κ.α.), αμφότεροι συνανήκουν ως εικόνες των εσχάτων. Στην πρώτη περίπτωση είναι αναφορά του ενθρονισμού του Χριστού στη Βασιλεία των Ουρανών. Παράλληλα έχουμε μια σαφή μνεία της ομολογίας των

ορθών δογμάτων, όχι ως προσήλωση σε αρχαία παράδοση, αλλά ως προϋπόθεση για την συμμετοχή στο τίμιο ποτήριο[19]. Η παρουσία, π.χ., θριαμβευόντων στεφηφόρων ματύρων παρά την Θεοτόκο στην εγκαυστική φορητή της Ι. Μ. Σινά (β' ήμισυ 6^{ου} αιώνα)[20], αν μη τι άλλο δηλώνει την αναγκαία μεσιτεία προς τον Χριστό και τον Πατέρα[21].

[esxatologia6](#)

Image not found or type unknown

Το εσωτερικό του Αγίου Βιταλίου χωρίς αγιογραφίες στις χαμηλότερες επιφάνειες.

Τέλος θα ήθελα, εδώ, να σημειωθούν άλλα δύο σχετικά παραδείγματα. Κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο, συχνά τα κατώτερα στρώματα δεν αγιογραφούνταν, σε αντίθεση με την μετα - εικονομαχική και υστεροβυζαντινή πρακτική του κατάγραφου ναού. Τα κατώτερα τμήματα καλύπτονταν, συνήθως, από διακοσμητικές ορθομαρμαρώσεις[22], ή ζωγραφικές ψευδο-ορθομαρμαρώσεις[23]. Οι αγίες, τέλος, ως εις τα έσχατα αεί προσευχόμενες, φέρουν απαραίτητα

κάλυμμα επί της κεφαλής[2].

Η ερμηνεία ταυτίζεται από τα αρχαία χρόνια με την θεολογία και την υπό προϋποθέσεις βίωση των τελουμένων[25]. Οι λειτουργικές τέχνες και ειδικά η αγιογραφία συνιστούν παραστατικές ερμηνείες. Σημαίνονται και ανακαινίζονται μυστηριακά όπως και η Εκκλησία. Αυτό όμως δεν αναιρεί τις γνωστικές και γλωσσικές απαιτήσεις, τις οποίες οφείλουν να υποστηρίζουν τουλάχιστον οι καλλιτέχνες αν όχι και οι εφημέριοι[26].

[esxatologia3](#)

Image not found or type unknown

Κατά συνέπεια, είναι επιτακτική ανάγκη της συνείδησης, ότι μέσα στην Ευχαριστία, βαπτίζονται στην ενσάρκωση, την σταύρωση και την ανάσταση του Σωτήρος Χριστού. Μοιραία δεν φέρουν μόνο, το προφανές, ιστορικό, αλλά εικονίζουν τα σκιώδη και φωτίζουν δια του Χριστού, τις εικόνες με την εσχατολογική αλήθεια. Σκοπός μας, η αναγωγή στην εσχατολογική μας προέλευση [27]

Σημειώσεις:

[1] «ἀχειροποίητος Ἐκκλησία ... χειροποιήτου ... ὑποφαίνεται... ἱερατεῖον μὲν ὡσπερ ἔχων τὸν ἄνω κόσμον ... ναὸν δέ, τὸν κάτω...», Μάξιμος ὁμολογητής, *Μυσταγωγία*, PG 669B.

[2] Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων, Θεόδωρος Ανδίδων.

[3] Μάξιμος ὁμολογητής, *Μυσταγωγία*, PG 688C-689B.

[4] Suetonius, *De vita Caesarum, Julius Caesar*, XXXVIII.

[5] Robert, Hannah & Giulio, Magli. «The role of the sun in the Pantheon's design and meaning». στο <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/0910/0910.0128.pdf> (Ἡμ. ἀνάκτησης 28 Νοεμβρίου 2015).

[6] Κόττης Κωνσταντίνος, «Ο Μέγας Κωνσταντίνος στην πραγματική του ιστορική διάσταση, Μέρος Α΄: Από τη γέννηση έως την ανάδειξη του σε μονοκράτορα», *εφ. Πτολεμαίος*, Πέμπτη 21 Μαΐου 2015 και στο <http://e-ptolemeos.gr/o-megas-konstantinos-stin-pragmatiki-tou-istoriki-diastrasi-meros-a%CE%84-apo-ti-gennisi-eos-tin-anadixi-tou-se-monokratora-grafi-o-kottis-konstantinos/> (Ἡμ. ἀνάκτησης 02-12-2015).

[7] «καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ τότε ἔξει τὸ τέλος», Μτ. 24:14.

[8] Μάξιμος ὁμολογητής, *Μυσταγωγία*, PG 692B-692D.

[9] «Ἴνα μάθῃς πάντοθεν καὶ τῆς Παλαιᾶς αὐτὸν ὄντα νομοθέτην, καὶ τὰ ἐν ἐκείνῃ διὰ ταῦτα προσκιογραφθέντα. Διὰ τοι τοῦτο ἔνθα ὁ τύπος, τὴν ἀλήθειαν ἐπιτίθῃσιν. Ἡ δὲ ἐσπέρα τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν τεκμήριον ἦν», Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Ἰπόμνημα εἰς τὸν Ἅγιον Ματθαῖον τὸν Ευαγγελιστὴν*, *Ομιλία ΠΒ΄*. PG 58, 738.

[10] Ἡς 9:2 & Ἰω 1:1-11.

[11] C. Delvoeye, *Βυζαντινὴ Τέχνη*. Μεταφρ. Μ. Β. Παπαδάκη (Αθήνα, Δ. Ν. Παπαδήμα, 1991), 102-122.

[12] Ἀπ 5:1-14.

[13] «οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται»,

Πρ 1:11.

[14] Σινά. Οι Θησαυροί της Μονής. Γεν. εποπτ. Κ. Μανάφης (Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1990), 61-67.

[15] Μονή Χριστού Λατόμου – Οσίου Δαυίδ Θεσσαλονίκης.

[16] Ψλ 92:2 και 102:19

[17] Χρ. Μπαλτογιάννη, «Η Παναγία στις φορητές εικόνες» στο Σ. Αγουρίδης κ.α., *Μήτηρ Θεού, απεικονίσεις της Παναγίας στη Βυζαντινή Τέχνη* (Αθήνα, Skira, 2000), 139-141.

[18] «εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν.», Α΄ Κορ 15:14.

[19] Κύριλλος Ιεροσολύμων, *Κατήχησις Δ΄*, PG 33, 456.

[20] G. Gharib, *Οι Εικόνες της Παναγίας*. Μεφρ. – επιμ. Ι. Δ. Σωτηριάδης (Κατερίνη, Τέρτιος, 1997), 118-123.

[21] «Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κάγῳ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.», Μτ 10:32.

[22] Άγιος Βιτάλιος Ραβέννας Ιταλίας, Αγία Σοφία Κωνσταντινούπολης κ.α.

[23] Παλαιοχριστιανική Βασιλική Αγίας Παρασκευής Κοζάνης κ.α.

[24] Α΄ Κορ. 11:5-10.

[25] «Ἐρμηνεύον καὶ διαπορθμεύον θεοῖς τὰ παρ' ἀνθρώπων καὶ ἀνθρώποις τὰ παρὰ θεῶν, τῶν μὲν τὰς δεήσεις καὶ θυσίας, τῶν δὲ τὰς ἐπιτάξεις τε καὶ ἀμοιβὰς τῶν θυσιῶν», Πλάτων, *Συμπόσιον*, 202e. Πρβλ. Νικόλαος Καβάσιλας, *Ἑρμηνεία εἰς τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν*. PG 150, 452-453.

[26] «Ὅμοίωσις δὲ οὐκ ἄνευ γνώσεως· ἡ δὲ γνώσις ἐκ διδαγμάτων· λόγος δὲ διδασκαλίας ἀρχή· λόγου δὲ μέρη συλλαβαὶ καὶ λέξεις», Βασίλειος Καισαρείας, *Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, PG 32, 69B.

[27] Ι. Ζηζιούλας, *Ευχαριστίας Εξεμπλάριον* (Μέγαρο, Ευεργέτις, 2011), 122-124.